

Autoreferat

1. Imię i nazwisko: Barbara Alicja Jańczak
2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe lub artystyczne – z podaniem podmiotu nadającego stopień, roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

2.1 Doktor der Philosophie [doktor nauk humanistycznych]

Stopień nadany przez Wydział Kulturoznawstwa Uniwersytetu Europejskiego Viadrina we Frankfurcie nad Odrą (Republika Federalna Niemiec), dnia 25.05.2012 (zał. 3.2.1).
Temat rozprawy doktorskiej: Deutsch-polnische Familien: Ihre Sprachen und Familienkulturen in Deutschland und in Polen [Rodziny polsko-niemieckie: Ich języki i kultury rodzinne w Polsce i w Niemczech].

Promotorzy: Prof. Dr. Konstanze Jungbluth, Prof. Dr. Harald Weydt

Dysputacja: 30.05.2011

2.2 Diplom-Kulturwissenschaftlerin [dyplomowany kulturoznawca]

Stopień nadany przez Wydział Kulturoznawstwa Uniwersytetu Europejskiego Viadrina we Frankfurcie nad Odrą (Republika Federalna Niemiec), z dnia 21.04.2006 (zał. 3.2.2).
Temat rozprawy dyplomowej: Zwei Muttersprachen – eine Familie. Die sprachlichen Verhältnisse in deutsch-polnischen Familien in Deutschland [Dwa języki ojczyste – jedna rodzina. Stosunki językowe w polsko-niemieckich rodzinach w Niemczech]

Promotor: Prof. Dr. Hartmut Schröder

Egzamin dyplomowy: 07.04.2006

2.3 Magister filologii germańskiej

Tytuł zawodowy uzyskany w wyniku nostryfikacji dyplomu ujętego w punkcie 2.2 przez Wydział Filologiczny Uniwersytetu Wrocławskiego (uchwała nr 44/7/2006) z dnia 04.07.2006 (zał. 3.2.3).

3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych lub artystycznych

3.1 2017- obecnie – adiunkt w Instytucie Lingwistyki Stosowanej, Wydział Neofilologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,

3.2 2013-2016 – nauczyciel akademicki: pracownik naukowy w Polsko-Niemieckim Instytucie Badawczym – wspólnej jednostce badawczej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz Uniwersytetu Europejskiego Viadrina we Frankfurcie nad Odrą (2012-2014 zatrudnienie z ramienia UAM), pracownik naukowo-dydaktyczny w Polsko-Niemieckim Instytucie Badawczym (2014-2016 zatrudnienie z ramienia Europejskiego Uniwersytetu Viadrina),

3.3 2007-2014 – nauczyciel akademicki: pracownik naukowo-dydaktyczny (2007-2014) katedry Językoznawstwo I: Sprachgebrauch und Sprachvergleich, Wydział Kulturoznawstwa Uniwersytetu Europejskiego Viadrina we Frankfurcie nad Odrą (stanowisko finansowane w ramach Teaching / Research Assistenship DAAD, umów o pracę oraz umów zlecenia),

3.4 2006-2009 – nauczyciel akademicki: lektor języka niemieckiego w Collegium Polonicum (umowy zlecenia),

4. Omówienie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.). Omówienie to winno dotyczyć merytorycznego ujęcia przedmiotowych osiągnięć, jak i w sposób precyzyjny określać indywidualny wkład w ich powstanie, w przypadku, gdy dane osiągnięcie jest dziełem współautorskim, z uwzględnieniem możliwości wskazywania dorobku z okresu całej kariery zawodowej

Osiągnięciem naukowym, które przedstawiam do oceny w moim wniosku o nadanie stopnia doktora habilitowanego jest monografia naukowa, wydana w wydawnictwie Brill | V&R unipress:

Monografia: Barbara Alicja Jańczak (2024): *„Linguistische Grenzschaft“ als eine analytische Kategorie. Sprachkontakt des deutsch-polnischen Grenzgebietes*. Göttingen: Brill | V&R unipress, 413 s. ISBN: 978-3-8471-1723-0.

Recenzenci wydawniczy: Prof. Dr. Bernhard Brehmer, Universität Konstanz
Prof. Dr. Tanja Anstatt, Ruhr-Universität Bochum

Wprowadzenie

Przedstawiona do oceny monografia jest wynikiem wieloletnich badań, prowadzonych przeze mnie na pograniczu polsko-niemieckim, finansowanych przede wszystkim w ramach projektu „Instytucjonalne i społeczne oblicze bilingwizmu pogranicza polsko-niemieckiego – analiza polskiej strony” przez Polsko-Niemiecką Fundację na rzecz Nauki (por. zał. 4.II.9.2.4).

Współistnienie wielu języków oznacza pokonywanie granic językowych (por. Sopata 2009: 15). Potrzeba komunikacji, jak również wynikające z kontaktu językowego trudności komunikacyjne, są szczególnie zauważalne na granicach państwowych. W tym kontekście przepuszczalność lub trwałość granic państwowych wpływa na warunki życia i pracy, ale także na rutyny komunikacyjne mieszkańców pograniczy¹. Granica polsko-niemiecka jest

¹ W niniejszym tekście terminy „przygranicze” i „pogranicze” są używane wymiennie w odniesieniu do obszaru położonego bezpośrednio przy granicy państwowej.

bardzo interesującym obiektem badań, szczególnie z perspektywy językoznawczej. Charakteryzuje się ona podwójną dyskontynuacją językową (por. Kimura 2013, 2017, Kamusella & Nomachi 2014). Jest to zatem nie tylko granica między germańską i słowiańską przestrzenią językową,² ale także granica, na której po polskiej stronie obszaru przygranicznego w powojennej historii Polski nie zostały się prawie żadne historyczne mniejszości etniczne. Brak historycznych mniejszości językowych wraz z wymuszoną zamknięciem granic separacją mieszkańców pogranicza skutkowało prawie nieistniejącymi polsko-niemieckimi kontaktami językowymi w okresie powojennym. Dopiero podpisanie polsko-niemieckiego traktatu granicznego w 1990 roku,³ a w następnym roku polsko-niemieckiego traktatu sąsiedzkiego,⁴ przyczyniło się do ich redefinicji. Od tego czasu rozpoczęła się intensyfikacja kontaktów mieszkańców pogranicza na polu wymiany handlowej, ale także kulturowej i językowej.

Wychodząc z założenia, że pogranicza niepodzielone trwałymi granicami (przepuszczalne) sprzyjają występowaniu procesów hybrydyzacji oraz, że te procesy mogą wpływać na relacje współistniejących na pograniczach języków (co może przejawiać się np. przez funkcjonowanie mieszanych rutyn komunikacyjnych, por. Gugenberger 2011) **proponuję i rozwijam w mojej książce koncepcję ‘linguistic broderscape’ jako kategorii analitycznej w odniesieniu do analizy m.in. kontaktów językowych w obszarach przygranicznych. Przedmiotem analizy omawianej monografii jest inter alia, hybrydyzacja kontaktów językowych na pograniczu polsko-niemieckim. W centrum uwagi znajduje się przełączanie kodów językowych, którego formy określone zostały na podstawie typologii Muyskena (2000).**

Z uwagi na fakt, iż wciąż niewiele wiemy o polsko-niemieckich kontaktach językowych i użyciu języka w regionie przygranicznym, a dotychczas opublikowane prace na ten temat są raczej nieliczne i tematycznie bardzo zawężone, omawiana monografia habilitacyjna, wypełnia istniejącą do tej pory lukę badawczą i stanowi istotny wkład w badania polsko-niemieckiego kontaktu językowego.

² Za wyjątkiem obszaru zamieszkałego przez Łużyczan.

³ „Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o potwierdzeniu istniejącej między nimi granicy”, podpisany w Warszawie dnia 14 listopada 1990 r.

⁴ „Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy”, podpisany w Bonn dnia 17 czerwca 1991 r.

Cele pracy i ich uzasadnienie

W omawianej pracy badawczej sformułowano cztery główne cele badawcze.

1. Stworzenie teoretycznego modelu integracji granicznej (Modell der Grenzintegration), ze szczególnym uwzględnieniem strefy 'linguistic borderscape' ('linguistische Grenzschaft'):

Model ten został przetestowany w toku analizy empirycznej w oparciu o badanie kontaktu językowego w polsko-niemieckim regionie przygranicznym,

2. Przeanalizowane strategii komunikacyjnych stosowanych w niesterowanych warunkach konwersacyjnych na obszarach o zwiększonej dyfuzji językowej,

3. Analiza rutyn komunikacyjnych polskich sprzedawców przygranicznych:

W obu przypadkach⁵ przeprowadzona została analiza przełączania kodów językowych, która dowodzi istnienia hybrydyzacji w polsko-niemieckim kontakcie językowym,

4. Wypełnienie luki badawczej w odniesieniu do badania kontaktu językowego na obszarach przygranicznych, w szczególności na granicy polsko-niemieckiej.

Ad 1 – cel 1

Aby dokonać rzetelnej analizy kontaktów językowych w regionach przygranicznych zastosowałam **integracyjną perspektywę badania zjawisk kontaktu językowego i badań nad granicami**. Regiony przygraniczne zdają się być wyjątkowym miejscem dla badania kontaktu językowego i wielojęzyczności (por. omawiana monografia rozdziały 2.2-2.3). Ekert (2010: 163) wskazuje na przestrzenną organizację praktyk społecznych (do których bez wątpienia zalicza się komunikację). Wychodząc z założenia, iż procesy wielokulturowości oraz wielojęzyczności zachodzą na pograniczach przepuszczalnych dużo intensywniej niż w głębi kraju, odnoszę się do konceptu pograniczy jako laboratoriów (por. Gracia Canclini 1999 oraz Gasparini 1999/2000), traktując je jako laboratoria językowe (Sprachlabore). To założenie było dla mnie punktem wyjścia dla zbudowania **modelu integracji granicznej**.

⁵ W odniesieniu do analizy strategii komunikacyjnych polskich mieszkańców oraz rutyn komunikacyjnych sprzedawców polsko-niemieckiego pogranicza.

Model integracji granicznej opiera się na stworzonej przez przeze mnie koncepcji 'linguistic borderscape'⁶ ('linguistische Grenzschaft').⁷ Jest to strefa, która powstaje na obszarach przygranicznych podzielonych przepuszczalnymi granicami w wyniku kulturowej i językowej hybrydyzacji (por. rozdział 4). W pierwszej kolejności opisałam trzy strefy modelu integracji granicznej: strefę separacji, strefę interakcji oraz strefę linguistic borderscape. Następnie strefy te powiązane zostały z trzema obszarami badawczymi, a mianowicie polityką językową i planowaniem językowym (1), krajobrazem językowym (2) oraz kontaktem językowym (3). W każdym z wymienionych obszarów zostały scharakteryzowane poszczególne strefy modelu integracji.

Choć model integracji granicznej może być wykorzystywany do analizy językoznawczej we wszystkich trzech obszarach, w opisywanej monografii jego weryfikacja dokonana została wyłącznie w obszarze kontaktu językowego,⁸ tym samym analiza empiryczna zawężona została do jednego z trzech proponowanych obszarów. W części empirycznej monografii (rozdział 6) skoncentrowałam się na kontakcie językowym mieszkańców pogranicza i sprzedawców przygranicznych w różnych strefach integracji granicznej, ze szczególnym uwzględnieniem strefy linguistic borderscape.

Ad 2 – cel 2

Na podstawie strategii komunikacyjnych zaprezentowanych przez Tarone (1981) oraz interlingwalnych strategii komunikacyjnych Kimury (2018) **stworzyłam model strategii komunikacyjnych mieszkańców polsko-niemieckiego pogranicza**, uwzględniający jako strategie poza mimiką i gestykulacją, prośbą o pomoc, czy rezygnacją z komunikacji również wybór języka jako symetryczną lub asymetryczną formę kontaktu językowego. **Szczególną uwagę skupiłam jednakże na przełączaniu kodu językowego jako strategii umożliwiającej tranzycję, a nawet hybrydyzację, co za tym idzie, strategii umiejscowionej w strefie linguistic borderscape.** W rozdziale 6.1 dokonałam oceny ustnej sprawności językowej mieszkańców pogranicza, która dostarcza częściowych informacji na temat ich kompetencji językowych (6.1.1). Następnie zdefiniowałam strategie komunikacyjne polskich mieszkańców polsko-niemieckiego pogranicza i ich związek z

⁶ Inaczej niż w języku niemieckim, nie znalazłam polskiego odpowiednika dla pojęcia 'borderscape', dlatego zdecydowałam o pozostawieniu tego pojęcia w języku oryginalnym.

⁷ W dalszej części autoreferatu wprowadzone wcześniej pojęcia będą przeze mnie używane z pominięciem pojedynczego cudzysłowu.

⁸ Ze względu na kompleksowość tematu oraz ograniczenia czasowe i osobowe omówione w rozdziale dotyczącym metodologii.

trzema strefami integracji granicznej (6.1.2). Główna część analizy dotyczyła omówienia zjawisk kontaktu językowego przypisanych strefie linguistic borderscape (dotyczyła ona głównie przełączania kodu językowego) oraz określeniu stopnia hybrydyzacji językowej (6.1.3). Weryfikacji stopnia zaawansowania procesu hybrydyzacji dokonałam na podstawie omówionej w rozdziale 3 typologii zmiany kodów Muyskena (2000).

Ad 3 – cel 3

W części teoretycznej pracy sformułowałam założenie, że **sprzedawcy graniczni, jako grupa usługodawców, są grupą społeczną pogranicza, która intensywniej niż mieszkańcy pogranicza doświadczą efektu tranzytywności granicy, a tym samym również zjawiska (hybrydowego) kontaktu językowego** (hipoteza nr 4). Należy tu zaznaczyć, że bazy przygraniczne stanowią rodzaj swoistego uniwersum, w którym koncentrują się procesy hybrydyzacji językowej. Celem sprawdzenia tej hipotezy w podrozdziale 6.2 **przeanalizowałam rutyny komunikacyjne sprzedawców przygranicznych**. W pierwszej kolejności opisałam charakterystyczne cechy mieszanej rutyny komunikacyjnej polskich sprzedawców, która posiada pewne znamiona żargonu handlowego (6.2.1-6.2.5). Następnie przeanalizowałam typy przełączania kodu językowego (na podstawie typologii Muyskena, 2000), która to zmiana kodu jest charakterystyczna dla istnienia strefy linguistic borderscape (6.2.6), skupiając się przede wszystkim na stopniu zaawansowania procesów hybrydyzacji.

Ad 4 – cel 4

Omawiana monografia jest próbą wypełnienia istniejącej luki badawczej w zakresie badań nad kontaktem językowym polsko-niemieckiego pogranicza. W rozdziale 2.1 zaprezentowany został przede mną dotychczasowy stan badań i wykazana jego fragmentaryczność. **Większość publikacji traktujących o granicy dotyczy innych dziedzin i dyscyplin naukowych (z prymatem badań w zakresie nauk geograficznych oraz nauk politycznych, a następnie badań historycznych, socjologicznych, ekonomicznych i innych). W dyscyplinie językoznawstwa większość badań przyjmuje perspektywę dialektologiczną lub etnolingwistyczną.** Co więcej, w większości badań granica wydaje się być jedynie miejscem, które rzadko odgrywa znaczącą rolę w procesie analizy pozyskanych danych.⁹ Ponadto istnieje wybiórcze spojrzenie na granicę, które

⁹ Przykładowo badanie X ma miejsce w regionie przygranicznym Y, ale równie dobrze mogłoby zostać przeprowadzone w innym miejscu, np. w głębi kraju.

zazwyczaj koncentruje się na jednym konkretnym miejscu badań. **Do tej pory nie istniało żadne wieloaspektowe ujęcie problematyki kontaktu językowego, które jednocześnie brałoby pod uwagę całe pogranicze polsko-niemieckie jako obszar badań.** Publikacja mojej monografii spełnia zatem przesłanki realizacji celu nr 4.

Struktura pracy

Książka składa się z ośmiu rozdziałów, wykazu skrótów, rysunków, tabel i przykładów, bibliografii oraz załącznika.

We wstępie nakreślony został przeze mnie przedmiot badania, sformułowane pytania i cele badawcze, a także przedstawiony zakres pracy w odniesieniu do tematu oraz zastosowanych metod.

Rozdziały od drugiego do czwartego zapewniają ramy teoretyczne dla analizy empirycznej przeprowadzonej przeze mnie w rozdziale szóstym.

W rozdziale 2 przedstawiłam teorie kontaktu językowego na obszarach przygranicznych. Został on podzielony na trzy podrozdziały. W podrozdziale 2.1 omówiłam obecny stan badań nad kontaktem językowym w obszarach przygranicznych. W podrozdziale 2.2 wyjaśniłam istotne dla dalszej analizy pojęcia ‘kontaktu językowego’ i ‘dwujęzyczności/wielojęzyczności’. Szczególną uwagę zwróciłam na rolę granicy w badaniach nad wielojęzycznością i kontaktem językowym. Podrozdział 2.3 jest próbą zdefiniowania koncepcji ‘granicy’.

Rozdział 3 poświęcony został klasyfikacji i wyjaśnieniu zjawisk kontaktu językowego. W podrozdziale 3.1 na podstawie najważniejszych teorii omówiłam zjawisko przełączania kodów językowych. W sposób szczegółowy zaprezentowałam typologię przełączania kodów Muyskena, która stała się podstawą dla analizy materiału empirycznego w części analitycznej. Muysken (2000) wyróżnia trzy typy zmiany kodów: alternację (ALT), insercję (INS) oraz kongruentną leksykalizację (KL), z czego ostatni typ można uznać za rodzaj amalgamacji obu systemów językowych. W podrozdziale 3.2 skoncentrowałam się opisie języków kontaktowych, odmian i rejestrów językowych. Podrozdział 3.3 poświęciłam zaprezentowaniu strategii komunikacyjnych w sytuacjach kontaktu językowego. Omówiłam w nim teorie Tarone i Kimury, które stanowią podstawę analizy strategii komunikacyjnych mieszkańców pogranicza i sprzedawców w dalszej części książki.

W rozdziale 4 zaprezentowałam stworzony przeze mnie teoretyczny ‘model integracji granicznej’.

W rozdziale 5 omówiłam metodologię badania, która zostanie wyjaśniona w dalszej części autoreferatu.

Rozdział 6 poświęcony został ewaluacji badania i został podzielony na dwa podrozdziały. W podrozdziale 6.1 przeanalizowane zostały strategie komunikacyjne mieszkańców pogranicza w polsko-niemieckim regionie przygranicznym. W podrozdziale 6.2 omówione zostały rutyny komunikacyjne polskich sprzedawców przygranicznych.

Po rozdziale 7, który podsumowuje najważniejsze zagadnienia i wyniki pracy, następują streszczenie w języku angielskim, bibliografia oraz załącznik.

Metodologia badania

Weryfikacja istnienia strefy linguistic borderscape, a tym samym hybrydyzacji, nastąpiła poprzez zbadanie i analizę strategii komunikacyjnych mieszkańców i rutyn komunikacyjnych sprzedawców przygranicznych targowisk polsko-niemieckiego pogranicza. Był to wieloletni proces badawczy obejmujący przeprowadzenie nagrań, transkrypcję, anotację oraz analizę zebranego materiału. Nagrania przeprowadziłam¹⁰ w 2014 roku w ośmiu polskich miastach przygranicznych. Kryterium wyboru miejscowości stanowiło ich położenie na granicy polsko-niemieckiej, ich wielkość pod względem liczby mieszkańców (nie mniej niż 1000 mieszkańców) oraz bezpośrednie sąsiedztwo z niemiecką miejscowością po drugiej stronie Odry lub Nysy Łużyckiej. Decyzja o wyborze nie była arbitralna. Założyłam, że najbardziej intensywna dyfuzja językowa zachodzi w miejscach, w których istnieje częsty i regularny kontakt między mieszkańcami z obu stron granicy.

Równolegle przebywałam **dwie grupy informatorów**, którzy mieszkają na pograniczu polsko-niemieckim i tym samym doświadczają kontaktu językowego w codziennych relacjach transgranicznych. **Pierwszą grupą informatorów byli polscy mieszkańcy miast przygranicznych (przechodnie uliczni) – łącznie 387 informatorów, drugą natomiast polscy sprzedawcy z przygranicznych targowisk (bazarów)¹¹ – łącznie 127 informatorów.** Założyłam, że handlowcy, jako grupa usługodawców, są najbardziej wyeksponowani na działanie granicznego efektu tranzytywności, a tym samym na hybrydyzację zjawisk kontaktu językowego, co powinno znaleźć odzwierciedlenie w ich rutynach komunikacyjnych.

¹⁰ Wraz z dwojgiem pomocy studenckich, będących członkami projektu badawczego

¹¹ W przypadku tej grupy zamieszkiwanie w danej miejscowości granicznej nie było warunkiem koniecznym, jednakże nie można go również wykluczyć.

Nagrania zostały przeprowadzone w naturalnych, niesterowanych sytuacjach komunikacyjnych za pomocą ukrytego mikrofonu. Zgody na użycie materiału uzyskiwane były post factum. Zarejestrowane dane dźwiękowe zostały poddane transkrypcji oraz anotacji w programie EXMARaLDA (łącznie ok 600 stron transkryptów). **Transkrypcja opierała się na uproszczonej wersji konwencji HIAT (halbinterpretative Arbeitstranskription).**

W procesie badawczym zastosowałam metody mieszane ('mixed methods') polegające na integracji jakościowej i ilościowej analizy zebranych danych (por. Baur et al. 2017: 5; Kuckartz 2017: 161).

W części analitycznej badanie zostało przeprowadzone paralelnie dla mieszkańców i sprzedawców **zgodnie z metodą dedukcyjno-sekwencyjną i indukcyjno-sekwencyjną.** W ten sposób stworzony przeze mnie i zaprezentowany w części teoretycznej model integracji granicznej został przetestowany, ze szczególnym uwzględnieniem kategorii linguistic borderscape. W przypadku badania strategii komunikacyjnych mieszkańców obszarów przygranicznych, podejście ilościowe służyło jako punkt wyjścia, a analiza jakościowa została przeprowadzona sekwencyjnie w kolejnym etapie badania. W przypadku badania rutyn komunikacyjnych sprzedawców granicznych zastosowałam podejście odwrotne. Oba komponenty utworzyły ilościowo-jakościowe kontinuum. Badanie ilościowe umożliwiło ustalenie, czy na polsko-niemieckim pograniczu istnieje strefa linguistic borderscape, a jeśli tak to, jak bardzo jest ona istotna. Badanie to pozwoliło odpowiedzieć na pytanie dotyczące częstotliwości występowania zjawisk kontaktu językowego, które można zaliczyć do tej kategorii. W metodzie jakościowej podjęłam próbę scharakteryzowania komunikacji mieszanej mieszkańców pogranicza oraz usługodawców.

W odniesieniu do strategii komunikacyjnych mieszkańców miejscowości przygranicznych, na podstawie sporządzonej transkrypcji ustaliłam częstotliwość występowania poszczególnych strategii komunikacyjnych (KomSt), ze szczególnym uwzględnieniem przełączenia kodu językowego (CW) jako interlingwalnej strategii komunikacyjnej. Następnie zaklasyfikowałam zjawiska zmiany kodu, zgodnie z typologią Muyskena (2000), do jednej z trzech kategorii, co pozwoliło określić nie tylko, czy, ale i jak bardzo zaawansowana jest hybrydyzacja komunikacji granicznej.

Na podstawie analizy danych językowych z rynków granicznych scharakteryzowałam język sprzedawców pod kątem jego cech składniowych, morfologicznych i leksykalnych. Następnie przeanalizowałam i opisałam zjawisko przełączania kodu językowego z

uwzględnieniem typologii Muyskena (2000) (ALT, INS, KL). Finalnie, zgodnie z metodą ilościową, została przeze mnie obliczona częstotliwość występowania wyżej wymienionych zjawisk.

Omówienie kluczowych wyników

Przeprowadzone badanie empiryczne dowiodło jednoznacznie istnienia na granicy niemiecko-polskiej strefy linguistic borderscape, która przejawia się m.in. hybrydyzacją kontaktu językowego. **Strefa ta odzwierciedla procesy amalgamacji przestrzennej i prowadzi do synkretyzmu zachowań komunikacyjnych. Hybrydowość charakterystyczna dla tej strefy ujawnia się na pograniczu polsko-niemieckim przede wszystkim w częstym przełączaniu kodu (alternacja – ALT, insercja – INS, kongruentna leksykalizacja – KL), czy nawet w mieszanych rutynach językowych, wykazujących pewne cechy żargonu mieszanego.** Powtarzalność przełączania kodów jest wyraźnie powiązana z charakterystyczną dla obszarów przygranicznych dyfuzją językową. Potwierdza to hipotezę nr 1: „Hybrydowy charakter komunikacji mieszkańców i sprzedawców pogranicza charakteryzuje się częstym, a w przypadku sprzedawców przygranicznych również regularnym, przełączaniem kodów między językiem niemieckim a polskim”.

W trakcie analizy materiału empirycznego wykazałam, że stopień mieszania się obu języków może być różny. Zależy on nie tylko od rodzaju zmiany kodu językowego, ale także od częstotliwości jej występowania. Wypowiedzi informatorów różnią się między sobą znacznie i przedstawiają całe spektrum mieszania kodów, od tych, które zawierają pojedyncze insercje lub alternacje, do tych, które zostały sklasyfikowane jako kongruentna leksykalizacja i sugerują łączenie systemów językowych. Fakt ten potwierdza hipotezę nr 2, która mówi, że „stopień mieszania się obu języków odzwierciedla poziom zaawansowania hybrydyzacji”.

Wyniki badania dotyczącego strategii komunikacyjnych mieszkańców obszarów przygranicznych

Odnosząc się do szacunkowych wyników badania w zakresie umiejętności językowych polskich mieszkańców polsko-niemieckiego pogranicza, można stwierdzić, że 140 osób z 387 informatorów (co daje 36%) nie posiada znajomości języka sąsiada. Porównywalna liczba informatorów, tj. 141 osób (36%) legitymuje się znajomością języka niemieckiego na poziomie elementarnym (dwujęzyczność receptywna). Aktywne kompetencje językowe

w zakresie języka niemieckiego posiada jedynie 27% mieszkańców pogranicza (106 z 387 ocenionych wypowiedzi). Wśród nich 14% informatorów wykazuje podstawową, 10% komunikatywną, a 3% biegłą znajomość języka. Wyniki te sugerują, że większość mieszkańców polsko-niemieckiego pogranicza ma znikomy kontakt ze swoimi niemieckimi sąsiadami lub wręcz takich kontaktów nie posiada wcale, natomiast częste kontakty językowe są raczej wyjątkiem niż regułą.

Z przeprowadzonych badań wynika, że na wybór strategii komunikacyjnych duży wpływ mają umiejętności językowe. Wyboru języka polskiego jako symetrycznej strategii interlingwalnej dokonało 42% respondentów (160 osób). Należy tu wyraźnie zaznaczyć, że fakt ten wynika prawdopodobnie z braku umiejętności językowych i niekoniecznie świadczy o chęci separacji. Twierdzenie to potwierdza jednoczesne stosowanie innych strategii komunikacyjnych podczas odpowiedzi w języku polskim (głównie ‘Mime’, czyli mimiki i gestykulacji lub ‘Appeal of assistance’, czyli prośby o pomoc). Użycie asymetrycznej interlingwalnej strategii komunikacyjnej - języka niemieckiego - odnotowano w 12% wypowiedzi (47 osób). Strategia komunikacyjna polegająca wyłącznie na używaniu dodatkowego języka, np. angielskiego, była reprezentowana stosunkowo rzadko (2% informatorów). **Najczęstszą strategią komunikacyjną jest przełączanie kodu językowego – ‘code-switching’, które wskazuje na istnienie hybrydowości i tym samym należy do strefy linguistic borderscape w modelu integracji granicznej. Łącznie 173 przebadanych mieszkańców pogranicza (45%) zastosowało tę strategię.** Spośród nich 32% respondentów (122 wypowiedzi) przełączało się między językiem niemieckim a polskim, a 13% respondentów (51 wypowiedzi) przełączało się między językiem niemieckim i/lub polskim a dodatkowym językiem (najczęściej: angielskim).

Przełączanie kodów jako strategia komunikacyjna było stosowane przez mówców z różną znajomością języka niemieckiego. Warto jednak podkreślić, że najczęściej przełączały kody osoby, których wypowiedzi zostały sklasyfikowane jako ‘bilingwizm receptywny’ (42% w ramach CW i CW+ZS¹²), a także osoby z ‘elementarną produkcją mowy’ (25% w ramach CW i CW+ZS). Zatem przełączanie kodów jest najczęściej stosowane przez mieszkańców pogranicza z podstawową znajomością języka sąsiada. Wyniki te pozwalają potwierdzić hipotezę nr 3, która mówi, że „im bardziej zaawansowane umiejętności językowe mieszkańców pogranicza w języku sąsiada, tym rzadziej stosują oni przełączanie kodów językowych jako strategię komunikacyjną”.

¹² CW – przełączenie kodu językowego, CW+ZS – przełączenie kodu językowego + wybór dodatkowego języka

Odnosząc strategie komunikacyjne do modelu integracji granicznej należy stwierdzić, iż badane strategie występują we wszystkich trzech zdefiniowanych strefach modelu.

Strefa separacji odzwierciedla rozgraniczenie kontaktów językowych. Przejawia się w niemożności przeprowadzenia lub niepowodzeniu komunikacji. Powodem tego jest przede wszystkim brak wspólnego języka komunikacji i/lub niechęć do współpracy ze strony rozmówców. Strategie komunikacyjne polskich mieszkańców strefy przygranicznej, które przypisane zostały do strefy separacji, można podsumować następująco: komunikacja jest nieskuteczna, niezależnie od wyboru języka, jeśli dany mieszkaniec pogranicza nie posiada choćby minimalnej znajomości języka sąsiada i nie stosuje żadnej innej strategii komunikacyjnej, która zapewni zrozumienie. W przypadku informatorów posiadających znajomość języka niemieckiego sklasyfikowaną jako elementarna znajomość receptywna, komunikacja nadal kończy się niepowodzeniem, jeśli wybór języka polskiego jako języka komunikacji nie zostanie wsparty zastosowaniem dodatkowej strategii komunikacyjnej (mimiki i gestów – ‘Mime’ lub prośby o pomoc – ‘Appeal of assistance’). Jeśli rozmówca unika tematu, przerywa komunikację lub pokazuje swoje negatywne nastawienie poprzez celowy wybór języka niezrozumiałego dla współrozmówcy, jest to oznaka braku współpracy i wyraźne wskazanie separacji.

Przypisanie komunikacji do **strefy interakcji** wskazuje na sukces komunikacyjny i zazwyczaj oznacza przynajmniej minimalne kontakty mieszkańców pogranicza z ich niemieckimi sąsiadami oraz przynajmniej bierną znajomość języka sąsiada (nawet jeśli w bardzo ograniczonej formie). Granica między nadawcą a odbiorcą staje się wówczas przepuszczalna. Komunikacja staje się skuteczna dzięki istnieniu wspólnego języka komunikacji i/lub kooperatywnemu zachowaniu rozmówców. Strategie komunikacyjne polskich mieszkańców pogranicza zaklasyfikowanych do strefy interakcji manifestują się wyborem języka niemieckiego jako języka komunikacji. Zachowanie to zapewnia sukces komunikacji, nawet jeśli jednocześnie przyczynia się do dominacji jednego z języków pogranicza. Jako zachowanie kooperatywne rozumiany jest wybór języka niemieckiego przez tych informatorów, którzy posiadają przynajmniej podstawową znajomość tego języka. Wybór języka polskiego jest również postrzegany jako kooperatywny, jeśli zastosowana została dodatkowo inna strategia komunikacyjna (‘Mime’ lub ‘Appeal of assistance’), która zagwarantowała powodzenie komunikacji.

W strefie **linguistic borderscape** dochodzi do **hybrydyzacji kontaktów językowych**. Granice językowe ulegają rozmyciu, a komunikacja staje się synkretyczna. **Strategie**

komunikacyjne polskich mieszkańców pogranicza zaklasyfikowanych do tej strefy polegają na częstym przełączaniu kodów językowych. Code-switching (CW Dt.+Pln. lub CW Dt.+/Pln.+ZS)¹³ zajmuje pierwsze miejsce wśród wszystkich strategii komunikacji interlingwalnej i stanowi 45% wypowiedzi. Fakt ten nie tylko dowodzi istnienia strefy linguistic borderscape, ale może nawet wskazywać na jej dominację w komunikacji granicznej. Co ciekawe, przełączanie kodów jest stosowane przez polskich mieszkańców pogranicza niezależnie od ich umiejętności językowych. Jak wspomniano wcześniej, osoby z podstawową znajomością języka sąsiada przełączają kody częściej niż osoby z zaawansowaną znajomością języka, co potwierdza hipotezę nr 3. Spośród 173 mieszkańców pogranicza, którzy przełączali kody językowe, 71% przełączało się między niemieckim a polskim. Strategia przełączania kodów jest najczęściej stosowana przez osoby, których wypowiedź została sklasyfikowana jako elementarna znajomość języka niemieckiego. Częstotliwość przełączania kodów przez mieszkańców pogranicza została obliczona na podstawie liczby przełączeń kodu w stosunku do całkowitej liczby klauz lub równoważników zdań wśród wszystkich posługujących się strategią code-switching i wynosi średnio 31%. Najczęstszym typem zmiany kodu na podstawie klasyfikacji Muyskena (2000) jest alternacja (ALT) - 66%. Ten typ dominuje we wszystkich lokalizacjach. Insercje (INS) występują dziewięciokrotnie rzadziej (7% przypadków) i są zjawiskiem marginalnym we wszystkich badanych lokalizacjach. Kongruentna leksykalizacja (KL) występuje często (22% przypadków) i wraz z przypadkami granicznymi (Grenzfälle - GF), których nie można jednoznacznie zaklasyfikować do jednego z 3 typów przełączania kodu, stanowi aż 27% wszystkich przypadków przełączania kodów, co sugeruje zaawansowany poziom hybrydyzacji.

Wyniki badania dotyczącego rutyn komunikacyjnych sprzedawców przygranicznych targowisk

W odniesieniu do komunikacji sprzedawców na przygranicznych targowiskach, ich rutynę komunikacyjną zbadalam przede wszystkim na podstawie używanych przez nich form adresatywnych ('Anredeverhalten').

Przeprowadzona analiza wyraźnie pokazuje, że polscy sprzedawcy **stosują mieszaną rutynę komunikacyjną**. Ten sposób komunikacji charakteryzuje się **redukcją wielu kategorii gramatycznych**. Wykazuje pewne cechy charakterystyczne dla procesów

¹³ Por. przypis nr 12.

pidżynizacji. Jednakże fakt, że ta forma komunikacji używana jest tylko jednostronnie (przez sprzedawców), a rozumienie wypowiedzi sprzedawców przez klientów możliwe jest tylko dzięki silnej kontekstualizacji, poddaje w wątpliwość możliwość ukonstytuowania się pidżynu.

Jedną z cech rutyny komunikacyjnej handlowców jest używanie wielu mieszanych słów. **Liczne dwujęzyczne neologizmy są tworzone w formie zdrobniałej**, co wskazuje raczej na komplikację sposobu komunikacji niż na jego uproszczenie. Fakt ten można interpretować jako pierwszą oznakę ustanowienia lektu mieszanego ('Fused lect', Auer 1998). W odniesieniu zarówno do kategoryzacji rutyny komunikacyjnej sprzedawców jako pidżynu lub jako lektu mieszanego, problematyczny wydaje się być brak leksykalizacji potwierdzony wzdłuż całej granicy polsko-niemieckiej. Stosowanie podobnego słownictwa przez sprzedawców bazarowych ma często charakter lokalny (w danej lokalizacji) lub indywidualny, a tylko w nielicznych przypadkach może być potwierdzone na całym pograniczu. Cechą charakterystyczną komunikacji sprzedawców bazarów przygranicznych jest podwójne (dwujęzyczne) zapoczątkowanie rozmowy, co potwierdzono w przypadku 43% form adresatywnych.

Inną typową cechą rutyny komunikacyjnej polskich handlowców jest **rezygnacja ze stosowania form grzecznościowych** i zbyt częste używanie trybu rozkazującego, które manifestują się m.in. zaniechaniem stosowania zaimków osobowych. Silne uproszczenie struktur gramatycznych obserwuje się zarówno we frazach nominalnych, jak i werbalnych. Jedną z konsekwencji stopniowego łączenia się systemów językowych we frazie nominalnej jest pomijanie rodzajnika lub zaimka osobowego w funkcji podmiotu. Inną prawidłowością jest redukcja kategorii gramatycznych czasownika (modus, genus verbi), a w szczególności rezygnacja z koniugacji czasownika, poprzez zastąpienie we frazie czasownikowej odmiennej formy czasownika bezokolicznikami. Inne cechy rutyny komunikacyjnej obejmują częste użycie szyku zdania SOV oraz pominięcie orzeczenia. W odniesieniu do morfologii zaobserwować można jednocześnie występowanie dwóch zjawisk: redukcji fleksji i użycia hiperpoprawnych form fleksyjnych. Wiodącą rolę odgrywa tu pomijanie końcówek fleksyjnych lub stosowanie końcówek '-e' i '-en' w funkcji omnipotentnej. W zakresie leksyki można zaobserwować powolny proces leksykalizacji niektórych neologizmów dwujęzycznych. Szczególną kategorię stanowią dwujęzyczne zdrobnienia, wyjątkowo lubiane przez polskich sprzedawców przygranicznych. W niektórych przypadkach można również potwierdzić uzwyczajnienie ('Usualisierung') użycia niektórych leksemów. W obliczu wszystkich omówionych

powyżej zagadnień potwierdzenie hipotezy nr 5, która mówi, że „sprzedawcy graniczni stosują mieszaną polsko-niemiecką rutynę komunikacyjną, która wykazuje pierwsze oznaki pidżynizacji” możliwe jest tylko z uwzględnieniem przedstawionych powyżej zastrzeżeń.

Zjawisko przełączania kodu językowego w rutynie komunikacyjnej polskich sprzedawców targowisk przygranicznych, które jest manifestacją istnienia strefy linguistic borderscape, występuje często i jest powtarzalne. 62% sprzedawców granicznych stosuje strategię code-switching. Średnia częstotliwość przełączania kodu w odniesieniu do wszystkich handlowców posługujących się tą strategią wynosi, podobnie jak w przypadku mieszkańców, 31%. Zauważyć jednakże należy znaczny indywidualny wzrost częstotliwości zmiany języka wśród handlowców w porównaniu z mieszkańcami miejscowości granicznych. 48% sprzedawców przygranicznych cechuje częstotliwość przełączania kodów wynosząca 20% lub więcej.¹⁴

W porównaniu ze sposobem komunikacji mieszkańców pogranicza, rutyna komunikacyjna handlowców przygranicznych wskazuje na bardziej zaawansowaną amalgamację obu języków. Charakteryzuje się ona częstszym stosowaniem kongruentnej leksykalizacji. W odniesieniu do przypadków zmiany kodu językowego, w porównaniu z mieszkańcami obszarów przygranicznych, sprzedawcy przygraniczni rzadziej używają alternacji i insercji (66% i 7% przypadków w przypadku mieszkańców obszarów przygranicznych i tylko 51% i 3% przypadków w przypadku handlowców), przy jednoczesnym wzroście przypadków kongruentnej leksykalizacji (22% w przypadku mieszkańców obszarów przygranicznych i 32% w przypadku handlowców) i przypadków granicznych (5% w przypadku mieszkańców obszarów przygranicznych i 14% w przypadku handlowców). Dane statystyczne wskazują na zaawansowaną hybrydyzację rutyny komunikacyjnej przedsiębiorców i potwierdzają hipotezę nr 4, zgodnie z którą „sprzedawcy przygraniczni jako usługodawcy miesza języki niemiecki i polski częściej niż mieszkańcy pogranicza”.

Wyniki uzyskane w procesie analizy danych dotyczące strategii komunikacji mieszkańców pogranicza oraz rutyn komunikacyjnych sprzedawców przygranicznych targowisk zostały przeze mnie przedstawione w odniesieniu do opracowanego wcześniej modelu integracji granicznej.

¹⁴ Częstotliwość zmiany kodu językowego wyliczona została na podstawie proporcji ilości przełączeń kodu językowego między L1 i L2 do liczby słów w wypowiedzi. Frekwencja 20% i więcej dotyczyła tylko 22% mieszkańców pogranicza, którzy przełączali kody między językami niemieckim i polskim, co stanowiło 8% całkowitej liczby mieszkańców pogranicza.

Perspektywy dalszych badań

Wychodząc z założenia, że regiony przygraniczne, podzielone przez granice przepuszczalne, są miejscami szczególnej dyfuzji językowej, a procesy wielojęzyczności, w tym hybrydyzacji językowej, zachodzą w nich intensywniej niż na innych obszarach, moja monografia poświęcona została opisaniu i usystematyzowaniu kontaktów językowych na pograniczu polsko-niemieckim. W tym celu opracowałam model integracji granicznej, a w szczególności kategorię analityczną linguistic borderscape. Niniejsze opracowanie należy traktować jako pierwszy krok w badaniach nad rozległym i złożonym zagadnieniem integracji językowej pogranicza.

Ze względu na ograniczenia osobowe, czasowe i finansowe, które wyjaśniłam we wstępie i w rozdziale dotyczącym metodologii badania, temat monografii został zawężony do analizy zjawisk kontaktu językowego polskich mieszkańców pogranicza oraz polskich sprzedawców bazarów granicznych z niemieckimi sąsiadami. Chciałabym zaznaczyć, iż warto byłoby poszerzyć przeprowadzoną przeze mnie analizę, na przykład o kompleksowe badania dotyczące umiejętności językowych polskich mieszkańców pogranicza (w zakresie znajomości języka sąsiada) lub badania polsko-niemieckiego kontaktu językowego w określonych sytuacjach (np. podczas oficjalnych rozmów, rozmów w przestrzeni prywatnej lub z osobami dwujęzycznymi). Analiza zmiany kodu językowego na podstawie typologii Muyskena wykazała, iż istnieje potrzeba opracowania typologii przełączania kodów, dostosowanej do analizy wypowiedzi spontanicznych osób o niskim poziomie znajomości drugiego języka.

Kolejnym postulatem badawczym jest analiza kontaktu językowego (w tym znajomości języka sąsiada i strategii komunikacyjnych) niemieckiej ludności przygranicznej. Uzupełniłoby to przedstawiony w moim badaniu dominujący, ale jednak jednostronny, obraz kontaktów językowych. Duży potencjał badawczy miałoby również badanie komparatywne rutyn komunikacyjnych usługodawców na innych granicach państwowych - przykładowo interesującym byłoby zbadanie komunikacji sprzedawców na pograniczach podzielonych granicami trwałymi, takimi jak zewnętrzna granica UE (np. granica polsko-ukraińska lub polsko-białoruska).

Uzyskanie pełnego obrazu sytuacji językowej w regionie polsko-niemieckiego pogranicza wymagałoby również przeprowadzenia kompleksowych badań polityki językowej i planowania językowego, a także analizy krajobrazu językowego. W omawianej monografii zostały one tylko wspomniane w kontekście ich znaczenia dla modelu integracji granicznej. Kwestia roli języka sąsiada w regionach przygranicznych jest ważna dla

rozwoju współpracy transgranicznej nie tylko w sferze gospodarczej, ale także edukacyjnej, społecznej i kulturowej. Analiza sytuacji językowej na pograniczu polsko-niemieckim powinna zostać uzupełniona o badanie wsparcia języka sąsiada. Należałoby ustalić, jakie istnieją inicjatywy oświatowe, które mogą przybrać wyjątkową formę edukacyjną właśnie ze względu na bliskość i przenikalność granicy i tym samym przyczynić się do wzmocnienia strefy linguistic borderscape.¹⁵ Informacje o krajobrazie językowym pokazują potencjał poszczególnych miejsc, a jednocześnie dostarczają informacji np. o symetriach i asymetriach w relacjach sąsiedzkich. Te i inne zagadnienia należy rozumieć jako postulat do przeprowadzenia dalszych badań w omówionych powyżej obszarach.

Przytoczona literatura:

- Auer, Peter (1998): „From codeswitching via language mixing to fused lects. Toward a dynamic typology of bilingual speech”. W: *Interaction and Linguistic Structures, InLiSt 6*, 1 -28. URL: <http://www.inlist.uni-bayreuth.de/issues/6/inlist6.pdf> (03.11.2019).
- Baur, Nina / Kelle, Udo / Kuckartz, Udo (2017): „Mixed Methods – Stand der Debatte und aktuelle Problemlagen”. W: Baur, Nina / Kelle, Udo / Kuckartz, Udo (Hrsgg.): *Mixed Methods. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Sonderheft 57*. Wiesbaden: Springer VS, 1-37.
- Eckert, Penelope (2010): „Who’s there? Language and space in social anthropology and interactional sociolinguistics”. W: Auer, Peter / Schmidt, Jürgen E. (red.): *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation. Theories and Methods*. Berlin, New York: De Gruyter, 163-178.
- Gasparini, Alberto (1999/2000): „European Border Towns as Laboratories of Differentiated Integration”. W: *ISIG Quarterly of International Sociology 4*, 2–3.
- Gracia Canclini, Nestor (1999): *La globalización imaginada*. Mexico City: Paidós.
- Gugenberger, Eva (2011): „Hybridität und Translingualität: lateinamerikanische Sprachen im Wandel”. W: Gugenberger, Eva / Saringen, Kathrin (red.): *Hybridität-Transkulturalität-Kreolisierung. Innovation und Wandel in Kultur, Sprache und Literatur Lateinamerikas*. Wien: LIT, 11-49.
- Kamusella, Tomasz / Nomachi, Motoki (2014): „The long shadow of borders: the cases of Kashubian and Silesian in Poland”. W: *Eurasia Border Review 5* (2) , 35-60.
- Kimura, Goro Ch. (2013): „Strategie komunikacji językowej na polsko-niemieckim pograniczu”. W: Koutny, Ilona / Nowak, Piotr (red.): *Language, Communication, Information*. Poznań: Rys, 109-124.
- Kimura, Goro Ch. (2017): „Signs of De-territorialization? Linguistic Landscape at the German-Polish Border”. W: *Eurasia Border Review*, 45-58. URL: https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/publicn/eurasia_border_review/Vol81/Goro%20Christoph%20Kimura.pdf (24.09.2021).

¹⁵ Polityka językowa polsko-niemieckiego pogranicza była przedmiotem moich zainteresowań (por. pkt. 5 Ad 3 niniejszego autoreferatu), jednakże w obliczu licznych reform systemu edukacji przeprowadzonych w ostatnich latach oraz bardzo szybko zmieniającej się oferty językowej, istnieje potrzeba uaktualnienia i poszerzenia badań w tym obszarze.

- Kimura, Goro Ch. (2018): „Alternative Interlingual Strategies for Crossing Linguistic Borders: Theoretical Possibilities and their Realization at the German-Polish Border”. W: Jańczak, Barbara A. (red.): *Language Contact and Language Policies Across Borders: Construction and Deconstruction of Transnational and Transcultural Spaces*. Berlin: Logos, 73-88.
- Kuckartz, Udo (2017): „Datenanalyse in der Mixed-Methods-Forschung. Strategien der Integration von qualitativen und quantitativen Daten und Ergebnissen”. W: Baur, Nina / Kelle, Udo / Kuckartz, Udo (red.): *Mixed Methods. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, Sonderheft 57. Wiesbaden: Springer VS, 157-183
- Muysken, Pieter (2000): *Bilingual Speech: a typology of code-mixing*. Cambridge: Cambridge University Press
- Sopata, Aldona (2009): *Erwerbstheoretische und glottodidaktische Aspekte des frühen Zweitspracherwerbs. Sprachentwicklung der Kinder im natürlichen und schulischen Kontext*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Tarone, Elaine (1981): „Some Thoughts on the Notion of Communication Strategy”. W: *TESOL Quarterly* 15 (3), 285-295.

5. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej

Kierując się ideą umiędzynarodowienia w przebiegu mojej dotychczasowej ścieżki zawodowej, dbałam o rozwój naukowy w ramach międzynarodowej wymiany myśli akademickiej. Poza doświadczeniem zdobytym podczas mego zatrudnienia na Uniwersytecie Europejskim Viadrina (RFN) oraz partycypacją w licznych międzynarodowych konferencjach naukowych (por. zał. 4.II.7.1-7.2) oraz wykładach gościnnych (por. zał. 4.II.7.3), możliwość poznania innych kultur akademickich umożliwiły mi staże badawcze i naukowe. Dotychczas uczestniczyłam w dwóch krótkoterminowych pobytach dydaktycznych w ramach programu Erasmus+ (por. zał. 4.II.11.3-11.4) oraz dwóch dłuższych pobytach naukowo-badawczych na uniwersytetach w Kanadzie oraz Japonii (por. zał. 4.II.11.1-11.2).

Oprócz badań opisanych w monografii, stanowiącej przedłożone do oceny osiągnięcie naukowe, moje zainteresowania badawcze koncentrują się wokół czterech obszarów tematycznych, które przedstawiam poniżej w odniesieniu do wykazu opublikowanego dorobku naukowego (załącznik nr 4.II do wniosku):

1. Stosunki językowe oraz kultury rodzinne rodzin polsko-niemieckich
2. Problematyka integracji społecznej, w tym językowej, imigrantów
3. Polityka językowa, problematyka (a)symetrii oraz nastawienia do nauczania języka sąsiada w ujęciu granicznym
4. Język oraz tożsamość mniejszości niemieckiej w Polsce

Wymienione wyżej obszary wzajemnie się uzupełniają, a czasem nawet przenikają, stąd też przypisanie niektórych publikacji do danego obszaru wynika z subiektywnej oceny punktu ciężkości omawianych treści.

Dotychczasowe publikacje (z wyłączeniem monografii habilitacyjnej opisanej w pkt. 4) przedstawione zostały w ujęciu liczbowym w tabeli poniżej:

Tabela nr 1: Publikacje dr Barbary A. Jańczak w ujęciu liczbowym

Rodzaj publikacji		Ilość	Razem
Monografie naukowe (bez uwzględnienia dzieła habilitacyjnego)		1	1
Rozdziały w monografiach naukowych	Prestiżowe wydawnictwa zagraniczne	15	24
	Prestiżowe wydawnictwa polskie	8	
	W druku	1	
Redakcje		2	2
Artykuły w czasopismach naukowych	Czasopisma polskie i zagraniczne	6	7
	W druku	1	
Recenzje naukowe i wydawnicze		2	2
Razem		36	36

Ad 1 Stosunki językowe oraz kultury rodzinne rodzin polsko-niemieckich

Wieloletnie badania prowadzone nad językami i kulturami rodzinnymi rodzin polsko-niemieckich koncentrowały się głównie wokół problematyki zdefiniowania wielojęzyczności oraz wielokulturowości w badanych rodzinach. Dotyczyły one m.in. problematyki komunikacji międzykulturowej (por. zał. 4.II.2.1), koncepcji i metod dwujęzycznego wychowania dzieci w ww. rodzinach (por. zał. 4.II.2.3-2.4, 2.13), negocjowania tożsamości rodzinnej afirmującej się

w aktach tożsamości¹⁶ (por. zał. 4.II.2.5-2.6, 2.12). Głównym efektem badań w tym obszarze była moja monografia doktorska (por. zał. 4.II.1.1), która została wydana w wydawnictwie Peter Lang w serii wydawniczej 'Sprache-Kultur-Gesellschaft'. Głównym celem tej książki było ustalenie, jak wyglądają i jak są determinowane relacje językowe i rodzinne w rodzinach polsko-niemieckich. W rozprawie tej została dokonana w ujęciu porównawczym analiza relacji językowych i kultur rodzinnych rodzin polsko-niemieckich. Zbadane zostały rodziny w Niemczech i Polsce, w których żony są Polkami, a mężowie Niemcami. Książka ta ma charakter interdyscyplinarny: odnosi się do językoznawstwa ogólnego, dydaktyki języków obcych, a także socjolingwistyki. Poruszone w niej zostały również zagadnienia z zakresu socjologii rodziny na tle zmian społecznych oraz problematyki „Gender studies”. W momencie jej opublikowania była to pierwsza pozycja naukowa, poświęcona zagadnieniom dwujęzyczności i wielokulturowości w rodzinach polsko-niemieckich.

Wyniki moich badań w tym obszarze zaprezentowane zostały podczas licznych konferencji naukowych za granicą oraz w kraju (por. zał. 4.II.7.1.2-7.1.3, 7.2.1-7.2.6, 7.2.8). W powyższym opisanym temacie, jako pracownik naukowo-dydaktyczny Uniwersytetu Europejskiego Viadrina, prowadziłam również wykłady w ramach szkoły letniej EUV dla studentów Utah State University oraz University of Florida (por. zał. 4.II.7.3.2-7.3.4), które zaowocowały rozwinięciem współpracy międzynarodowej z tymi instytucjami.

Ad 2 Problematyka integracji społecznej, w tym językowej, imigrantów

Drugim obszarem tematycznym, któremu poświęciłam refleksję badawczą, była problematyka integracji imigrantów. Przeprowadzone analizy opierały się na modelach integracji Heckmanna (1997, 1998) oraz Essera (2000). Pierwsza z cyklu publikacji, której poświęciłam zagadnieniu integracji społecznej imigrantów, przedstawia model integracji Heckmanna oraz analizuje jego implementację na przykładzie sytuacji imigrantów w Republice Federalnej Niemiec w obszarze integracji strukturalnej (por. zał. 4.II.2.2). Pozostałe dwie publikacje skupiają się na zagadnieniu integracji, w sposób szczególny uwzględniając obszar akulturacji/integracji kulturowej, którego istotnym elementem jest integracja językowa (por. zał. 4.II.4.3-4.4). Oba artykuły odnoszą się do polsko-niemieckiego pogranicza, uwidaczniając przenikanie się opisywanych obszarów badawczych (jednocześnie pozwalając skategoryzować te artykuły w 3 obszarze badawczym). Wyniki moich badań w ww. obszarze zaprezentowane

¹⁶ Por. Le Page / Tabouret-Keller (1984).

zostały na międzynarodowych konferencjach naukowych w kraju (por. zał. 4.II.7.1.1, 7.1.8 oraz 7.1.10).

Ad 3 Polityka językowa, problematyka (a)symetrii oraz nastawienia do nauczania języka sąsiada w ujęciu granicznym

Badania prowadzone w kontekście granicznym zdecydowanie dominują w moim obecnym dorobku naukowym. Analiza polityki językowej, w szczególności polsko-niemieckiego pogranicza, jest efektem mojej pracy w międzynarodowych projektach badawczych (por. zał. 4.II.9.2.2-9.2.5, 9.2.7-9.2.8), ze szczególnym uwzględnieniem materiału zebranego w projekcie „Instytucjonalne i społeczne oblicze bilingwizmu pogranicza polsko-niemieckiego – analiza polskiej strony” (9.2.4). Publikacje dotyczące polityki językowej polsko-niemieckiego pogranicza można uznać za komplementarne w odniesieniu do analizy modelu integracji granicznej przedstawionego w punkcie 4 niniejszego autoreferatu. W obszarze tym należy wymienić badania nad polityką językową oraz planowaniem językowym, również w kontekście występujących na pograniczach asymetrii (wynikających choćby z różnic siły nabywczej, różnic gospodarczych, różnego potencjału kulturowego i edukacyjnego, czy choćby prestiżu języków sąsiedzkich) (por. zał. 4.II.2.9-2.11, 2.15, 2.24, 4.5). Istotnym aspektem, wpływającym na ofertę językową na pograniczach jest stosunek mieszkańców pogranicza do języka sąsiada (por. zał. 4.II.2.16) oraz nastawienie Polaków i Niemców do siebie (często przypisywane innym) (zał. 4.II.2.7).

Należy podkreślić, iż część artykułów dotyczących badań nad polsko-niemieckim pograniczem przedstawia częściowe wyniki badań mojego projektu habilitacyjnego. Stanowią one bez wątpienia podwaliny dla omówionego w punkcie 4 osiągnięcia naukowego oraz ukazują ewoluowanie konceptów bilingwizmu pogranicza, jak również konceptu linguistic borderscape, wynikające z mojego rozwoju naukowego (por. zał. 4.II.2.8, 2.14, 2.17-2.20, 4.1-4.2). Wyniki badań prowadzonych w tym obszarze zaprezentowane zostały na wielu międzynarodowych konferencjach w Europie (por. zał. 4.II) oraz podczas wykładów gościnnych m.in. dla University of Florida, Carleton University, Sophia University, University of Hokkaido, itd. (por. zał. 4.II.7.3.5-7.3.10).

Ad 4 Język oraz tożsamość mniejszości niemieckiej w Polsce

W ramach projektu LangGener, finansowanego przez NCN oraz DFG (por. zał. 4.II.9.2.6), wraz z zespołem polskich i niemieckich naukowców badałam dwujęzyczność polsko-niemiecką. Nasze badania koncentrowały się wokół problematyki a) zmian

morfosyntaktycznych w mowie osób dwujęzycznych oraz b) ich biografii językowych. Grupą badaną były dwie generacje Niemców oraz Polaków niemieckiego pochodzenia. Pierwsza generacja obejmowała osoby należące do mniejszości niemieckiej w Polsce, druga ich dzieci/wnuki, które obecnie zamieszkują w Niemczech. Wynikiem przeprowadzonych badań są publikacje traktujące o m.in. biografiach językowych Niemców w Polsce (również w świetle obowiązującej po wojnie polityki językowej) (por. zał. 4.II.2.21-2.22), wzorcach tożsamości reprezentowanych przez ludność pochodzenia niemieckiego w Polsce (por. zał. 4.II.2.23, 4.6) jak również replikacjach wzorców morfosyntaktycznych w mowie osób dwujęzycznych („pattern replications”) (por. zał. 4.II.4.7). Rezultaty badań prowadzonych w tym obszarze zaprezentowane zostały na wielu międzynarodowych konferencjach na całym świecie (USA, Japonia, Wielka Brytania, Włochy itp., por. zał. 4.II) oraz podczas wykładów gościnnych na zaproszenie m.in. Ege Üniversitesi (Turcja), Uniwersytetu Zachodnioczeskiego (Czechy), Uniwersytetu Opolskiego, Uniwersytetu w Hamburgu (Niemcy), Uniwersytetu w Greifswaldzie (Niemcy), Uniwersytetu we Fryburgu (Szwajcaria), Polskiej Akademii Nauk, itp. (por. zał. 4.II.7.3.9, 7.3.11-7.3.17).

Przytoczona literatura:

- Le Page, R. / Tabouret-Keller, A. (1984): *Acts of Identity: Creole-Based Approaches to Language and Ethnicity*. London, New York et al.: Cambridge University Press.
- Heckmann, Friedrich / Tomei, Verónica (1997): „Einwanderungsgesellschaft Deutschland: Zukunftsszenarien: Chancen und Konfliktpotenziale”. W: *Gutachten für die Enquete-Kommission „Demographischer Wandel“ des Deutschen Bundestags*. Bamberg: europäisches forum für migrationsstudien (efms) Institut an der Universität Bamberg.
- Heckmann, Friedrich (1998): „Analysis of National Models of Immigrant Integration: Germany”. *Efms Paper* 27. URL: www.efms.uni-bamberg.de/pdf/efms_p27.pdf (15.09.2021).
- Esser, Hartmut (2000): *Soziologie. Spezielle Grundlagen. Band 2: Die Konstruktion der Gesellschaft*. Frankfurt (Main) / New York: Campus.

6. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących naukę lub sztukę

Organizacja i zarządzanie dydaktyką

W latach 2020-2024¹⁷ pełniłam funkcję **Kierownika kierunku studiów ‘Lingwistyka stosowana’** oraz **przewodniczyłam Radzie Programowej ww. kierunku**. Jednocześnie byłam **Pełnomocnikiem Dziekana ds. Studenckich**. Na kierunku ‘Lingwistyka stosowana’ studiowało w tym czasie ok. 600 studentów i pracowało ponad 50 pracowników (ok. 30 dodatkowych wykładowców pracowało w ramach zamówień wewnątrzwydziałowych, zewnętrznych i umów zleconych). Zakres moich obowiązków obejmował zarządzanie zasobami ludzkimi, organizację dydaktyki, zarządzanie procesem tworzenia obciążeń dydaktycznych oraz zamówień zajęć zleconych, koordynowanie wszelkich zadań związanych z weryfikacją, modyfikacją i tworzeniem programów studiów. W czasie mojej kadencji stworzona została specjalność ‘Applied Linguistics and Intercultural Communication’ w języku angielskim oraz unowocześniona oferta studiów drugiego stopnia na specjalizacji translatorsko-biznesowej. W ww. okresie kierunek ‘Lingwistyka stosowana’ zajmował pierwsze miejsce (lub pierwsze miejsce ex aequo z Uniwersytetem Warszawskim) w kraju wg. rankingu „Perspektywy”. W roku akademickim 2023/2024 jedna ze ścieżek Lingwistyki stosowanej uzyskała najlepszy wynik rekrutacyjny wśród wszystkich (kilkuset) kierunków i specjalności UAM. Ponadto w latach 2020-2024 byłam członkiem Komisji Wyborczej Wydziału Neofilologii. W roku 2021 otrzymałam Nagrodę Rektora (nagroda indywidualna) za osiągnięcia w pracy organizacyjnej. Moje osiągnięcia w pracy organizacyjnej wyróżnione zostały ponownie w roku 2022 Zespołową Nagrodą Rektora.

W przebiegu mojej dotychczasowej pracy zawodowej byłam członkiem czterech komitetów organizacyjnych oraz czterech komitetów naukowych międzynarodowych konferencji naukowych (por. zał. 4.II.8).

W ramach popularyzacji nauki wraz z zespołem projektowym LangGener oferowałam warsztaty otwarte m.in. dla mieszkańców Opola (por. zał. 4.II.7.3.17).

¹⁷ Do 30.09.2024 roku.

Działalność dydaktyczna

Moja działalność dydaktyczna koncentrowała się głównie w **Niemczech (2007-20016) oraz w Polsce (od 2017-obecnie)**, choć wykłady gościnne prowadziłam również dla studentów ze **Stanów Zjednoczonych, Kanady, Japonii, Szwajcarii** i wielu innych krajów. W czasie mojej **pracy naukowo-dydaktycznej na Uniwersytecie Europejskim Viadrina** wypromowałam lub byłam recenzentką ponad 46 prac dyplomowych (w tym byłam promotorem pomocniczym i recenzentką pracy magisterskiej studentki Uniwersytetu Humboldtów). W ramach **obowiązków dydaktycznych wykonywanych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu** wypromowałam 9 licencjatów, ponadto byłam recenzentką 15 prac licencjackich i magisterskich. W ramach obowiązków dydaktycznych prowadzę zajęcia w języku niemieckim oraz angielskim z „Praktycznej Nauki Języka Niemieckiego“, wielojęzyczności i wielokulturowości, polityki językowej, lingwistyki migracji, metodologii badań socjolingwistycznych.

Zestawienie kierunów i specjalności, na których nauczałam:

Uniwersytet Europejski Viadrina we Frankfurcie nad Odrą (2007-2016):

-Kierunek: Kulturoznawstwo, studia I i II stopnia

Specjalność: Lingwistyka

-Kierunek: Master of European Studies

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (2017-obecnie):

-Kierunek: Lingwistyka stosowana, studia I i II stopnia

specjalność: Język niemiecki z językiem angielskim

specjalność: Język angielski z językiem niemieckim od podstaw

specjalność: Applied Linguistics and Intercultural Communication

specjalność: Lingwistyka komputerowa

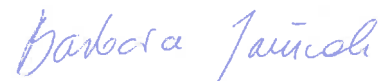
-Kierunek: Filologia rosyjska z lingwistyką stosowaną, studia I stopnia

7. Oprócz kwestii wymienionych w pkt. 1-6, wnioskodawca może podać inne informacje, ważne z jego punktu widzenia, dotyczące jego kariery zawodowej.

W latach 2017, 2019 w ramach współpracy z otoczeniem społecznym i gospodarczym pełniłam w Słubicko-Frankfurckim Centrum Kooperacji funkcję eksperta ds. wsparcia wielojęzyczności.

W roku bieżącym rozpoczęłam międzynarodową współpracę z naukowcami z wiodących uniwersytetów z Korei Południowej (Yonsei University, Inha University), w celu przygotowania nowego projektu badawczego.

Wszystkie inne moje aktywności i funkcje, które nie zostały opisane w niniejszym autoreferacie, ujęte zostały w „Wykazie Osiągnięć Naukowych albo Artystycznych, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt 2a ustawy” (por. zał. 4).

Barbara Alicja Jańczak
(podpis wnioskodawcy)